

Die uw jeugd vernieuwt als die van een arend

De Reformatie

Weekblad tot ontwikkeling van het gereformeerde leven

Avondmaal: Gods grote genade, ook voor gasten

Groot is de genade van God voor zondaars. Aan het avondmaal wordt de verzoening in Christus intensief naar mensen toegebracht. Omdat Christus heeft gezegd: Doe dit tot mijn gedachtenis. Wanneer Christusbelijders ernaar verlangen om aan het bevel van Christus gehoor te geven door aan de maaltijd deel te nemen, wat zijn dan doorslaggevende redenen om hen tegen te houden?

K. de Vries ■

In dit nummer

Kerkelijk leven	
Avondmaal: Gods grote genade, ook voor gasten	653
Meditatief	
Loze gelovigheid	659
Wandelen met God	
Ik was erbij	660
Achtergronden	
IJdelheid	664
Kunst	
Protestanten in Sint-Petersburg	666
En verder...	
Uit de kerken, Lied van de week	

Terugblik

Deze en de vorige week ben ik in gesprek met de predikanten J.W. van der Jagt en R. Timmerman. Het gaat over artikelen die ik in november 2003 schreef over een royalere opstelling tegenover gasten uit andere kerken die met ons het heilig avondmaal willen vieren. Het gesloten beleid stel ik ter discussie, in de hoop op reacties. Beide collega's hebben die moeite genomen. Het vorige artikel zette hun bezwaren op een rijtje. In dit artikel ga ik daar op in.

Geen pleidooi voor open avondmaal

Allereerst wil ik graag even iets kwijt over het gebruik van termen. In mijn artikelen heb ik steeds gesproken over een 'meer open' avondmaal of een 'opener avondmaal'. Ik heb die toenemende openheid ook duidelijk verbonden aan een aantal beperkende criteria. Over die criteria valt wat mij betreft te praten. Wie weet, schiet ik daarin door.

Collega Van der Jagt gaat aan de kwestie van beperkende criteria vrijwel volledig voorbij en concentreert zich vooral op de uitleg van art. 60

KO. Dat is zijn goed recht. Maar in zijn reactie duidt hij mijn standpunt consequent aan als een pleidooi voor een 'open avondmaal'. Een keer of tien bezigt hij die term. Dat is wat verwarrend. Want nu ontstaat bij de lezers van *Nader Bekeken* de indruk dat ik voorstander ben van een ongelimiteerd open avondmaal waar aan ieder willekeurig iemand gewoon maar kan meedoen. Dat is natuurlijk niet mijn bedoeling. Die onjuiste indruk had gemakkelijk voorkomen kunnen worden door bijvoorbeeld de gesuggereerde kanselverklaring weer te geven en de term 'open avondmaal' achterwege te laten.

Bekende broeders en onbekende gasten

Collega Timmerman reageert op mijn verwerking van 1 Korinte 5. Terecht legt hij er de vinger bij dat het hier gaat om de houding van de gemeente tegenover *gemeenteleden* die hardnekkig in zonde leven. Het gaat niet om de toelating van gasten *van buiten* aan het avondmaal. Ik ben dat met hem eens. Maar ik voeg eraan toe: daarover *kón* het ook helemaal niet gaan. Want er waren toen nog helemaal geen *christenen* (!) die buiten de kring van de gemeente

ik pleit niet voor een onbegrensd open avondmaal

stonden. Weliswaar kende de gemeente van Korinte interne spanningen als gevolg van groepsvorming. Maar de kerkelijke verdeeldheid zoals wij die kennen, was er toen nog niet. Het punt van vergelijking was voor mij of je iemand al dan niet kent als lid van je gemeente. Het goed kennen van een broeder en daardoor op de hoogte zijn van hardnekkige zonde en onbekeerlijkheid vraagt van de gemeente toepassing van de tucht, het weren van het avondmaal. Want iemand kennen als lid maakt je als gemeente verantwoordelijk. Eenzelfde verantwoordelijkheid draag je niet voor mensen die je niet kent. Gasten van elders vallen wat dat betreft onder de categorie 'hen die buiten zijn'. Ik pas dat gegeven toe op *christenen* van buiten de gemeente, al stem ik toe dat dat in 1 Korinte 5 niet aan de orde is.

Gemeentelijke en persoonlijke verantwoordelijkheid

De verantwoordelijkheid van een kerkenraad en gemeente is altijd begrensd. Zelfs voor de eigen gemeenteleden is er een groot stuk eigen verantwoordelijkheid rond het aangaan aan de tafel. Ieder beproeve zichzelf... Pas wanneer een belijdend lid zich in zijn belijdenis en wandel als een ongelovige en goddeloze doet kennen - wat wijst op een openbaar worden van zonde of uitblijvende bekering na vermaan

over verborgen zonde - zijn kerkenraad en gemeente geroepen zo iemand de toegang tot de tafel ontegen. Daaraan gaat dus veel ruimte vooraf die door persoonlijke verantwoordelijkheid moet worden ingevuld. Bij een gast is die ruimte uiteraard nog groter omdat je zo iemand niet kent. Maar ook weer niet onbegrensd. Stel je voor: een broeder uit een zusterkerk is regelmatig met een avondmaalsbriefje aanwezig in de diensten. Op een kwade dag wordt bekend dat de broeder een ongeoorloofde verhouding heeft met een zuster uit de gemeente. Bij zo'n ontdekking zal de kerkenraad niet volstaan met te wijzen op de verantwoordelijkheid van de thuisgemeente. Hij zal de broeder ook zelf daarop aanspreken en de toegang tot het avondmaal ontegen, ondanks zijn avondmaalsbriefje. Kom ik nu in strijd met mijn eigen opmerkingen over de gedachte dat God zal oordelen 'hen die buiten zijn', zoals Timmerman vraagt? Dat lijkt me niet, omdat een kerkenraad altijd geroepen is op te treden wanneer het aangaan van iemand aanstootgevend is doordat zo iemand openlijk in zonde leeft. Dan wordt de tafel ontheiligd.

Schriftbewijs

Collega Timmerman legt er de vinger bij dat ik mijn opvattingen weinig onderbouw met Schriftbewijs. Ik meen wel een poging te doen. Tegelijk lijkt het mij dat het Schriftbewijs in deze discussie niet eenvoudig ligt. Ook al omdat de Schrift misschien wel geen antwoord geeft op onze vraagstelling. Je raakt dan gemakkelijk in een patstelling. De één haalt bijbelgegevens aan die een verbinding liggen tussen de eenheid van het lichaam van Christus en de viering van het avondmaal. En ook de gegevens die wijzen op de plicht tot onderlinge tucht en op elkaar toezien.

de verantwoordelijkheid van een kerkenraad en gemeente is altijd beperkt

De ander legt meer nadruk op de verticale lijn: allen die door waar geloof in Christus zijn ingelijfd en zijn weldaden aannemen, worden geroepen aan het avondmaal! Moet een gast van het opvolgen van die roeping weerhouden worden, enkel en alleen omdat er met hem of haar nog geen kerkelijke eenheid is? Of enkel en alleen omdat je je gast onvoldoende kent zodat je voor hem of haar geen verantwoordelijkheid kunt dragen? Is dat niet een veel te forse consequentie? Is het werkelijk in strijd met deze Schriftgegevens om onder welomschreven voorwaarden een gast toch toe te laten?

Daar komen dan nog eens andere Schriftgegevens bij. Om te beginnen het bevel van Christus: "Doe dit tot mijn gedachtenis". En de

woorden van Paulus: "Ieder beproeve zichzelf..." Wijzen die niet op een opdracht en ook op de mogelijkheid om aan het avondmaal deel te nemen? Zo ja, dan moeten er wel heel zwaarwegende argumenten om een christgelovige gast tegen te houden.

Tenslotte valt er te wijzen op het oordeel der liefde. Dat houdt in een grondhouding van aanvaarding van broeders en zusters, waarbij je het goede van hen blijft denken, tot het tegendeel blijkt. Het oordeel der liefde is meer dan het voordeel van de twijfel (H. de Jong). Vraagtekens houden bij de integriteit van iemands geloof tot hij die genoegzaam heeft aangetoond door een belijdenis of getuigenschrift, is methodische twijfel die haaks staat op het oordeel der liefde. "Wat is er tegen dat ik gedoopt word?", vraagt de topambtenaar uit Ethiopië aan Filipus. Diens antwoord: "Indien u met heel uw hart gelooft, is het geoorloofd". Daarop belijdt hij zijn geloof en wordt gedoopt (Hand. 8 : 36-38). Spontaan, onbevangen, hartelijk. Mogen en moeten wij het rond het avondmaal nu zoveel ingewikkelder maken t.a.v. gasten die voorbij komen en al eerder belijdenis deden?

Openbare en ernstige zonde

Is het feit dat iemand geen lid is van één van de gereformeerde kerken vrijgemaakt een openbare zonde, die ernstig genoeg is om zo iemand naar analogie van art. 76 KO de toegang tot het avondmaal te ontzeggen?

Van der Jagt lijkt dat aan het eind van zijn artikel zo te stellen. "Intussen laat De Vries één van de weinige zaken die duidelijk zijn, het openlijke feit dat de betrokkene zich niet bij de Gereformeerde Kerk voegt, buiten beschouwing. Heeft dat dan niets te maken met wat onze belijdenis 'handelen in strijd met Gods bevel' noemt?"

Het punt is niet dat ik dat gegeven buiten beschouwing laat. Maar ik stel wel drie vragen bij de redenering van mijn collega.

Ten eerste: acht hij deze woorden uit de belijdenis van toepassing op allen die niet vrijgemaakt zijn? Dus bijvoorbeeld ook op christelijk gereformeerden en nederlands gereformeerden?

Ten tweede: is hij van mening dat dit per definitie, dus ongeacht de omstandigheden, een zonde is die de toegang tot de tafel van Christus blokkeert?

Ten derde: komt het de kerkenraad *dus* toe om zonder enig nader onderzoek deze beoordeling ook toe te passen op ieder die zich niet bij een gereformeerde kerk voegt?

Met andere woorden: hoe weeg je het feit dat iemand geen lid is van een gereformeerde kerk vrijgemaakt?

Laat ik eens een moeilijke situatie nemen.

Stel: iemand zoekt in alle oprechtheid zijn leven buiten zichzelf, in Christus, de enige Verlosser. Maar hij is lid van een plaatselijke kerk die geen deel uitmaakt van ons kerkverband. Onderzoek naar zo'n plaatselijke kerk zou in

zijn geval bovendien uitwijzen dat die naar de maatstaf van Schrift en belijdenis helaas het beeld van een onechte ('valse') kerk vertoont. Met onze belijdenis is dan de conclusie: wie zich van zo'n kerk niet afscheidt, handelt in strijd met Gods bevel.

Goed. Maar daarmee zijn we nog niet klaar. Is zo iemand zich hiervan bewust? Is het misschien een kwestie van een ánder inzicht (al of niet terecht) waardoor hij ervan overtuigd is niet zomaar uit zijn kerk te mogen weglopen? En is uit gesprekken gebleken dat zo iemand bewust en hardnekkig volhardt in dit kwaad? En vooral: heeft zo iemand geen deel aan Christus, zolang hij zich niet bekeert en zich voegt bij een ware kerk? En is er dan op geen enkele manier meer te spreken over een eenheid in Christus die er ondanks het kwaad van het gescheiden optrekken met zo iemand is? Ik zou zulke conclusies aan de perfectionistische kant vinden. Ik zou ook huiveren bij de gedachte dat de Here eenzelfde krappe maat aan genade en geduld vervolgens ook zou toepassen bij het toemeten van zijn genade aan mij en mijn vrijgemaakte broeders en zusters. Ik heb er verder moeite mee dat in de manier waarop Van der Jagt redeneert het gelijk in alle kerkelijke verdeeldheid zo stellig en vast en zeker aan *onze* kant wordt gepositioneerd dat allen die aan de andere kant van de streep staan dus per definitie handelen in strijd met Gods bevel. Zo annexeer je wel heel snel de taal van de gereformeerde belijdenis voor je eigen kerkelijke positie. Mag het op zijn minst wat voorzigtiger en bescheidener? Er zit in deze gebroken werkelijkheid immers een behoorlijke afstand tussen norm en werkelijkheid. Juist het avondmaal verkondigt de boodschap van Gods grote genade. Ik leef daarvan. Wil God onze gasten daarin laten delen?

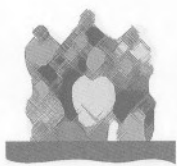
De formulering van artikel 6o KO

Van der Jagt maakt veel werk van een zorgvuldige en heldere uitleg van de formuleringen in art. 6o KO. Op een aantal punten heeft hij mij overtuigd en wil ik van hem leren.

Ten eerste begrijp ik nu beter (wat ook anderen mij voorhielden) dat art. 6o niet gaat over de zgn. 'avondmaalsbriefjes' maar over het met attestatie binnenkomen van mensen die zich na een verhuizing melden bij de kerkenraad. Ten tweede overtuigt Van der Jagt mij van het feit dat de eerste regel van art. 6o inhoudelijk bepaald en exclusief is. Inhoudelijk bepaald omdat de kerkenraad alleen mag toelaten wie belijdenis *naar de gereformeerde leer* gedaan heeft, wat - ik erken het - nog iets anders is dan 'belijdenis van zijn geloof' gedaan hebben. En exclusief omdat de kerkenraad *alleén* hen mag toelaten.

De precieze formulering van art. 6o laat dus geen ruimte voor een ruimer toelatingsbeleid naar gasten. Het is winst om dat scherp te hebben.

Maar terwijl voor Van der Jagt de inhoudelijke

discussie daarmee al voor een groot deel beslist is, wordt voor mij één vraag alleen maar dringender. Een vraag die ik al eerder stelde: of we als kerken niet in de kerkelijke weg moeten komen tot aanvulling of wijziging van art. 6o.

De toepassing van artikel 6o KO

Om zijn opmerkingen over de bedoeling van art. 6o kracht bij te zetten, verwijst Van der Jagt naar boeken over kerkorde en kerkrecht van Joh. Jansen, F.L. Rutgers en H. Bouwman. Hoe moet de scherpe formulering in de praktijk worden toegepast? Met name Jansen en Rutgers zijn daar nogal duidelijk over: een gereformeerde kerkenraad mag een 'hervormde' uit dezelfde woonplaats niet aan het avondmaal toelaten wanneer die geen lid van de gereformeerde kerk wil worden (Rutgers, *Kerkelijke adviezen*, p. 156).

Ik leg even de vinger bij het feit dat Rutgers nadrukkelijk spreekt over iemand *uit dezelfde woonplaats*... Hoe zit het met gasten van elders? Belangrijker is echter dat de toepassing van art. 6o in de praktijk niet zo rechtlijnig is als Van der Jagt aangeeft. Het boek van Bouwman ondersteunt namelijk niet zonder meer de strakke, aan kerklidmaatschap gebonden toepassing. Hij erkent wel dat de formulering van art. 6o dit als hoofdregel aangeeft, maar laat nadrukkelijk ruimte voor gasten in bepaalde situaties.

"'Gasten' heeft de kerk altijd toegelaten, mits zij in der waarheid 'gasten' zijn, d.w.z. leden van andere christelijke kerken wier belijdenis met de hare genoegzaam overeenstemde, en voor wie een wettige verhindering bestond om het avondmaal in eigen kerk te gebruiken. Zo kwam het eertijds met name voor ten opzichte van de Lutherse die zich ophielden in plaatsen waar geen lutherse doch wel een gereformeerde kerk was, en ook omgekeerd, dat gereformeerden kwamen in een plaats waar geen

de preciese formulering van artikel 6o laat geen ruimer toelatingsbeleid toe

gereformeerde en wel een lutherse kerk was. Maar de kerken hebben altijd nodig geacht dat in zulke gevallen het nodige toezicht tot zijn recht kwam. In Nederland waar men altoos gelegenheid heeft zich bij een der gereformeerde kerken aan te sluiten, is het opzicht te meer dringend nodig, opdat genoegzaam blijke, dat de aanvrager een onberispelijk lid der gemeente is, en tot het avondmaal is toegelaten. Wanneer uit een betrouwbaar getuigenis blijkt dat dit in orde is, pleegt men tegen de toelating geen bezwaar te maken (...) In sommige tijden, bijvoorbeeld bij de kerken der

Scheiding van vroeger, en ook later bij de kerken uit de actie van 1886, gebeurde het herhaaldelijk dat leden van andere kerken, die wel veel kerkten en ook wel met de gemeente medeleefden, doch zich niet durfden of wilden aansluiten als lid, vroegen om deel te mogen nemen aan het avondmaal, hetwelk hun gewoonlijk voor een enkele keer werd toegestaan. Het is goed dat de kerkeraad zulke christenen niet afstoot, mits hij hen steeds tracht te overtuigen van het abnormale van deze toestand. Er kunnen verzachtende omstandigheden zijn, familieomstandigheden, financiële oorzaken, maar deze kunnen niet bewerken dat het goed te keuren is, dat iemand in het kerkelijke ontrouw leeft" (Gereformeerd Kerkrecht II, p. 391).

Bouwman pleit dus voor een soepele, niet te rigide toepassing van art. 6o in de praktijk, en verwijst daarbij naar de tijd van Afscheiding en Doleantie.

Ook dr. M. te Velde wijst daarop in zijn dissertatie over Anthony Brummelkamp. Sprekend over Brummelkamp's predikantswerk te Arnhem schrijft hij:

"In de toelating tot het avondmaal werd het belijdend lidmaatschap niet als exclusieve voorwaarde gesteld. Er waren trouwe kerkgangers die, hoewel officieel geen lid, volledig met de gemeente meeleeften. Bij een avondmaalsviering was het moeilijk deze "bijwoners" van de tafel te weren. Bij voorkeur werkte Brummelkamp er op aan, dat zij zich volledig bij de gemeente aansloten."

Na verteld te hebben dat ook opgroeiende kinderen en oudere doopleden na hun bekeerd-zijn soms aan het avondmaal werden toegelaten, vervolgt Te Velde:

"In deze praktijk stond Brummelkamp niet zo alleen als wel eens gesuggereerd wordt (...) Wat verder het aangaan van mensen betreft, die nog tot de Hervormde Kerk behoorden, dit kwam in veel gemeenten voor. In de Kamper kerkenraad bijvoorbeeld werd na 1851 de kwestie meermalen besproken. Een besluit om niet-leden niet toe te laten, bleek in de praktijk niet houdbaar. Nog in 1880 waren er in Kampen enkele hervormden onder de avondmaalsgangers. Het grote bezwaar was uiteraard dat zij niet aan het kerkelijk opzicht waren onderworpen. Toch konden veel afgescheidenen zich erin vinden hen toe te laten wanneer ze bekend stonden als gelovigen en getuigenis hadden van een vrome wandel. Hen weren was moeilijk, omdat men nog in een "tijd van uitgang" leefde. De stroom van wie de Hervormde Kerk verlieten bleef gestaag doorvloeien. Duizenden waren jarenlang "bijwoners" bij de afgescheidenen. In Kampen werd hun aangaan aan de tafel des Heren in 1867 onder W.H. Gispén expliciet getolereerd, mits ze zich tevoren meldden bij de predikant; eventuele bezwaren zouden dan behandeld kunnen worden in de kerkenraad" (M. te Velde, *Anthony Brummelkamp (1811-1888)*, Barneveld 1988, p. 152v.; met

dank aan ds. W.H. de Groot, die mij op dit spoor zette).

Overigens was de kwestie omstreden en volgde de kerkenraad te Schiedam waar Brummelkamp eerder werkte een strakkere lijn (a.w., 148, 330, 369, 377).

Uit deze voorbeelden is duidelijk dat de toepassing van art. 60 in de praktijk niet zo éénduidig was als Van der Jagt stelt.

Art. 60 KO na 400 jaar kerkgeschiedenis

Art. 60 KO is al op de synode van Middelburg 1581 in de Dordse Kerkorde vastgelegd. Van der Jagt verbindt daaraan de conclusie dat het dus niet typisch-vrijgemaakt is maar juist katholiek-gereformeerd om de toelating tot het avondmaal ook vandaag te regelen zoals we in onze kerken gewend zijn.

Mijn vraag daarbij is of hij daarmee art. 60 niet a-historisch leest. In 1581 waren er globaal genomen in Nederland drie kerken: de roomse, de gereformeerde en de doperse. In de 400 jaar daarna is er heel wat gebeurd. De situatie voor met name de kerken uit de Reformatie is er sinds de 19e eeuw dramatisch ingewikkelder uit komen te zien. Je kunt de formulering uit 1581 ('belijdenis naar de gereformeerde leer')

niet altijd is artikel 60 zo strak toegepast

vandaag uitleggen alsof er - net als toen - maar één gereformeerde kerk is. Dan is de formulering niet voor meerdere uitleg vatbaar en ben je gauw klaar. Maar wat nu als je van mening bent dat iemand ook belijdenis naar de gereformeerde leer kan afleggen in bijvoorbeeld een gereformeerde gemeente, een christelijke gereformeerde kerk, een Nederlands gereformeerde kerk of een gemeente van gereformeerde bondssignatuur? Dan komt de kwestie toch wel wat ingewikkelder te liggen. Kun je dan met de formulering van art. 60 nog zo werken als Van der Jagt doet?

Het mag opvallend heten dat onze kerken de enige zijn binnen de 'gereformeerde gezindte' die de toegang tot het avondmaal nog zo strak naar art. 60 regelen. Het is niet teveel gezegd om dat typisch-vrijgemaakt te noemen. Niets als negatieve kwalificatie, maar als objectieve constatering.

Avondmaal en gemeenschap der heiligen

Het avondmaalsformulier herinnert ons eraan dat de Here ons door zijn Geest aan elkaar verbindt als leden van één lichaam in ware broederlijke liefde. Daarom moeten we elkaar liefde bewijzen, en dat niet alleen met woorden, maar ook door onze daden.

Terecht verbindt Van der Jagt daaraan de eenheid van de kerkelijke gemeente. Daar moeten

broederlijke liefde en gemeenschap concreet gemaakt worden. Helemaal mee eens.

Maar wat is in dit verband de positie van een incidenteel aanwezige gast? Ook als het gaat om een gast uit een zusterkerk, zal iedereen begrijpen dat hij aan deze oproep nauwelijks gestalte kan geven, wanneer hij maar voor enkele dagen aanwezig is. Met andere woorden: deze woorden zijn allereerst bedoeld voor de verhoudingen binnen de gemeente.

Ik stem toe dat ze ook iets te zeggen hebben over het zoeken naar kerkelijke eenheid. Maar daarin lopen wij zelf tegen dezelfde moeiten aan als christenen uit andere kerken. Wij geloven immers dat God zijn kinderen ook buiten ons kerkverband vergadert. Toch lukt het ons nog niet om met hen tot concrete gemeenschap der heiligen te komen binnen één kerk. Het is dan ook niet terecht om alle schuld voor die kerkelijke verdeeldheid te leggen bij de anderen die - om met Van der Jagt te spreken - niet kerkelijk gehoorzaam zijn.

En dan nog iets. Al zou die laatste conclusie juist zijn, zijn wij daarmee dan ontslagen van de roeping om zo'n broeder of zuster in ware broederlijke liefde te ontvangen? Als christenen die de eenheid van de kerk niet onderhouden, zondigen tegen de broederlijke liefde (zoals Van der Jagt citeert uit de tijd van de Afscheiding), moeten wij dan als het ware met gelijke munt terugbetalen? Zullen we ook hen niet broederlijk liefhebben en hartelijk welkom heten in de samenkomsten van de gemeente? En daar niet mee ophouden, zodra de maaltijd van de Heer begint.

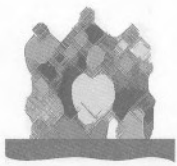
Gereformeerd avondmaal?

Van der Jagt stelt dat wanneer in een gereformeerde kerk bijvoorbeeld een baptist als gast het avondmaal meeviert, het avondmaal geen gereformeerd avondmaal meer is.

Mijn vraag daarbij is of het werkelijk waar is dat de aanwezigheid van één enkele gast aan tafel opeens de maaltijd van karakter doet veranderen. Wanneer mijn gezin een buitenlandse gast ontvangt en ook laat mee eten volgens de gewoonten die bij ons gelden, is ons gezin dan opeens van zichzelf vervreemd en geen Nederlands gezin meer? Dat lijkt me sterk.

Zo is het avondmaal met het gereformeerde formulier en de gereformeerde handhaving van de tucht niet ineens een heel ander avondmaal wanneer daaraan een niet-gereformeerde gast deelneemt, om nog maar te zwijgen over gereformeerden uit andere kerken dan de vrijgemaakte.

Verder wijs ik op de analogie met de doop. Wanneer iemand in een rooms-katholieke kerk gedoopt is, erkennen wij die doop wanneer die door een bevoegde voorganger en met gebruik van de bijbelse doopformule is bediend. Kennelijk verschiet ook de doop niet ineens van kleur wanneer die in een roomse context wordt bediend, ondanks alle dwalingen die daar heer-

sen rond ingestorte genade e.d. Wat overigens nog niet wil zeggen dat je rustig kunt besluiten actief deel te nemen aan een roomse misviering.

Ik heb ook wat aan zitten te kijken tegen die

Christus is de eigenlijke gastheer

uitdrukking 'gereformeerd avondmaal'. Het avondmaal moet in overeenstemming met de instelling van Christus gevierd en heilig gehouden worden. En het is mijn overtuiging dat de gereformeerde leer daarvoor waakt. Maar is het avondmaal daarmee een gereformeerd avondmaal geworden?

Het avondmaal is de maaltijd van Christus. Hij is en blijft de gastheer aan zijn tafel. Deze vaststelling is ook voor Van der Jagt natuurlijk als het intrappen van een open deur. Maar het lijkt mij zuiver om niet te spreken van een gereformeerd avondmaal. Want daarmee wek je de indruk de tafel van Christus te annexeren en exclusief te reserveren voor gereformeerden. Alsof het onze tafel is.

Hoofdargument

Uit mijn vorige artikelen - zo blijkt uit de reacties van Timmerman en Van der Jagt - kan opgemaakt worden dat mijn hoofdargumenten vooral van horizontale aard zijn. Het gaat dan om gastvrijheid op menselijk vlak, naar de medechristenen toe.

Waarschijnlijk heb ik niet duidelijk genoeg benadrukt dat het hoofdargument voor mij is: Christus is de eigenlijke gastheer. Wij dienen ervoor te waken niet te weren, wie Christus juist nodigt aan zijn tafel.

Kerkelijke verscheurdheid is erg, een zonde voor Gods aangezicht, waarover gesproken dient te worden. Maar gaat het niet te ver om op grond van die verscheurdheid de toegang tot de maaltijd van Christus exclusief te reserveren voor de leden van de eigen gemeente en de zusterkerken? Misschien schiet ik door wanneer ik overweeg ook roomsen of baptisten die enkele keer dat het voorkomt, niet tegen te houden wanneer ze in een gereformeerde kerkdienst te gast willen zijn, ook aan het avondmaal. Ik hoor daarvoor graag argumenten. Maar hebben onze voorvaders in 1581 de huidige verscheurdheid van gereformeerden ooit kunnen voorzien? En hebben ze met hun formuleringen werkelijk bedoeld dat in die verscheurdheid alleen de leden van één bepaald kerkverband welkom zouden zijn met uitsluiting van andere gereformeerden? In plaats van het aangaan van anders-gereformeerden te zien als miskenning van de verscheurdheid zou het ook gezien mogen worden als een hoopvol

voorteken van en appèl op het herstel van de eenheid tussen alle broeders en zusters, die eenmaal werkelijkheid zal zijn.

Verstand en gevoel

Mijn beide gesprekspartners wijzen erop dat ik voornamelijk op mijn gevoel af ga en argumenten overleg die liggen op het emotionele vlak. Dat klopt en ik heb daar niet geheimzinnig over gedaan. Tussen de regels door lees ik dat mijn collega's dat niet zo sterk vinden.

Mijn reactie: ik zou willen dat mijn collega's hun gevoel eens wat meer lieten spreken. Niet dat ze dan automatisch bij mijn standpunt moeten uitkomen. Maar verstand is niet bij voorbaat minder verduisterd dan gevoel. Ik zie mijn collega's veel logisch redeneren en argumenteren. Daarin getroosten ze zich veel moeite om recht te doen aan het avondmaal. Daarnaast proef ik bij hen ook gevoelens van pijn om de verdeeldheid. Maar het is net of die in hun argumentatie niet mogen meespelen. Maar als conclusies enkel op logische redeneringen gebouwd zijn, loop je het gevaar de gebrokenheid van het leven te weinig in rekening te brengen. Onze logica breekt stuk op de weerbarstige werkelijkheid van een zondige christenheid en een verscheurde kerk. Daardoor loop ik nu zondag aan zondag aan broeders en zusters voorbij met wie ik straks - als God het geeft - aan mag zitten aan het bruiloftsmaal van het Lam. Die spanning krijgen we hier op aarde niet onder de knie. En misschien moeten we dat ook maar niet proberen. Door met logische conclusies en sluitende redeneringen wel het overzicht en de controle te bewaren, maar tegelijk onrecht te doen aan de werkelijkheid van verstrooide gelovigen, een werkelijkheid die onoverzichtelijk en oncontroleerbaar is.

Bang

Mijn collega's zijn bang dat aan de verantwoordelijkheid van de kerkenraad en aan de heiligheid van de tafel tekort gedaan wordt. Ik ben ook ergens bang voor. Wij kiezen ervoor avondmaal te vieren in openbare samenkomsten. Iedereen mag binnenkomen. Een enkele keer zijn er medechristenen te gast. Wij heten hen welkom. Ze doen aan alles mee. Alleen bij de tafel moeten ze halt houden, ook als ze graag aangaan. Ik ben best bang dat Christus het mij eenmaal zal verwijten: je hebt afgewezen die Ik aanvaard en tegengehouden die Ik nodig.

Ds K. de Vries is predikant van de Gereformeerde Kerk te Alphen aan de Rijn

Loze gelovigheid

meditatief

Zie, ik, Paulus, zeg u: indien gij u laat besnijden, zal Christus u geen nut doen (Galaten 5 vers 2)

...Dan is immers het aanstotelijke van het kruis van kracht beroofd (Galaten 5 vers 11).

A. Kamer ■

Krachteloos

Tot tweemaal toe lezen we de uitdrukking die o.a. betekent "van kracht beroven". In vers 2 staat: "Zie, ik, Paulus, zeg u: indien gij u laat besnijden, zal Christus u geen nut doen." In vers 11 staat dezelfde uitdrukking maar is anders vertaald: "Wat mij echter betreft, broeders, indien ik nog de besnijdenis predik, waarom word ik dan nog vervolgd? Dan is immers het aanstotelijke van het kruis van kracht beroofd". Beide vertalingen komen voort uit hetzelfde woord, dat o.a. betekent: nietig worden en ineffectief en nutteloos zijn.

In de teksten komt in geding het optreden in de religieuze wereld. Is het niet beter als je je toch op een bepaalde manier als jood blijft gedragen? Is het niet wijs je min of meer voegen naar de gewoonten van de vroegere broeders in de synagoge? B.v. door je te laten besnijden en bepaalde dagen te onderhouden?

Om de vrije toegang tot God

Een felle waarschuwing is echter op zijn plaats, zo zegt de apostel.

De lezers van de brief hebben te maken met een vorm van vroomheid, die een weg wijst, anders dan Paulus geleerd heeft. Wat meer gestroomlijnd. Wat minder ergerniswekkend. Kortom: als christen ben je beter kenbaar als je "joods" georiënteerd leeft. D.w.z. als bewust bondgenoot van God.

Dwaalleraars verplichtten de gelovigen tot onderhouding van bepaalde regels van het verbondsleven, die golden onder het Oude Testament. Wel niet naar de hele wet. Maar volgens een bepaalde selectie. Ze richtten zich vooral op wat de identiteit van de synagoge kenmerkt: de besnijdenis.

Slaaf van "vroomheid"

Deze dwaalleraars hebben het beleid van de God van Israël in Christus niet onderkend. Het bij de kruisiging van de Heer gescheurde tempelgordijn sprak ze niet aan. Ze houden vast aan de oude tempelweg. Wie zalig wil worden, moet bij het geloven in Jezus ook de wet van Mozes eren. Dan pas ben je een echt kind van Abraham en erfgenaam van de belofte. Geloven zonder die werken is niet voldoende. Actie is nodig. Een nieuwe wet wordt geformuleerd. De zweep knalt opnieuw. Ontnomen wordt de blijdschap van de vrij spraak, gegrond op de belofte dat je in de naam van Jezus tot God mag gaan en zo Gods zegen verwachten.

Bedrog

Het is een loos en leeg geloof. Het is "vroom" bedrog, zo zegt de apostel. Waarom? Ondanks je ijver blijf je onder Gods toorn. Gal 5:2: Zie, ik, Paulus, zeg u: indien gij u laat besnijden, zal Christus u geen nut doen. Gal. 5:4: Gij zijt los van Christus, als gij door de wet gerechtigheid verwacht; buiten de genade staat gij.

Ergernis

Paulus vult aan. Wie in die 'joodse' stijl wil leven, ontkracht de ergernis van het kruis. Je ontvlucht het aanstotelijke feit dat jij om gered te worden van Gods toorn de menselijke dwaasheid moet begaan, als redder die man te hulp te roepen, voor wie geen plaats was bij de "vrome" mensen in de synagoge. Je verlangt hulp van iemand met een Naam, die staat voor het dragen van de volle toorn van God.

De poort van de ergernis

Ergelijk dat je om verlost te zijn, daadwerkelijk moet erkennen dat je er zo slecht voorstaat. Dat is de poort van die ergernis.

Maar ga erdoor in de naam van Christus. Dan ben je een gezegend mens.

Wie zich verootmoedigt, heeft Christus tot hulp en advocaat en voerspraak.

Dat is beloofd.

Vrije toegang tot God in de naam van Jezus.

Gerekend als rechtvaardig in de weg van geloof.

Geen executie wacht.

Onverdiende zegen is je deel.

De A. Kamer is emeritus-predikant van de Gereformeerde Kerk te Groningen-Noord en woont te Hoogland

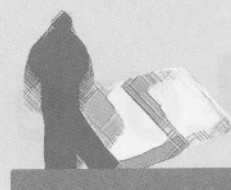
lied van de week

Het lied van de week voor zondag 26 juni 2004 is lied 86 uit de bundel Negentig Gezangen:

Op bergen en in dalen

Een bespreking van dit lied stond in De Reformatie jg 78 nr 31 van 10 mei 2003

Ik was erbij

wandelen met God

D'r zijn dingen in je leven die je nooit meer vergeet. Onuitwisbaar kunnen indrukken zijn. Ze kunnen bepalend zijn voor je hele verdere leven. Op het moment dat ze je overkomen besef je dat nog niet zo. Maar terugkijkend zie je dat. En dan merk je ook wat precies de bedoeling was. Zo is het mij vergaan. Mag ik er eens wat van vertellen nu ik al wat ouder geworden ben en de betekenis ervan pas nu eigenlijk goed kan weergeven?

J.T. Oldenhuis ■

Mijn vader

Ik moet beginnen met m'n vader. Als hij niet zo bezeten was geweest van dat ene ideaal, zou ik dit hele verhaal nooit hebben kunnen vertellen. Niet dat mijn vader zo bijzonder was. Eerder heel gewoon. Alles ging bij ons thuis eigenlijk altijd heel gewoon. Er was een vast patroon. Er moest hard gewerkt worden. En er was een bepaalde soort van zuinigheid, die ik pas later begrepen heb. Er werd namelijk constant gespaard. Niet uit zucht naar geld. Maar mijn vader had het in zijn hoofd gezet, dat hij ooit met het hele gezin naar Jeruzalem wilde. Hij was er niet eens geboren. Onze familie woonde al jaren in Alexandrië. Maar alleen al het woord Jeruzalem bracht een gloed in zijn leven. Daar was de tempel. Daar was ooit de Heilige verschenen. Daar werden de offers gebracht. Daar werd de wet van Mozes gelezen. Dat laatste gebeurde ook wel bij ons in de synagoge, elke sabbat. Maar als het over Jeruzalem ging, werd m'n vader lyrisch. Daar wilde hij ooit wonen. Meedoen met de vromen. Wachten op de Messias. Er werd heus niet altijd over gepraat. Maar we wisten het als kind allemaal. En na vele jaren ploeteren waagde hij de stap. Ik was de jongste. Ik was nog thuis. En dus ging ik mee.

Jeruzalem

Ik herinner me de stad, de muren, het immense tempelplein, het gekrioel van de mensen in de nauwe straatjes. Altijd, maar vooral op hoogtijdagen, de grote feesten. Pasen, Pinksteren, Loofhutten. Dan stroomde de stad vol. Dan waren er dubbel zoveel mensen als normaal. En op één van die feesten gebeurde het. Totaal onverwacht. Mijn vader was al vroeg op stap gegaan. Ik mee. Ja wat wil je: Pinksterfeest, de vrije dag, de feestdag, de heilige samenkomst met het geweldige feestoffer, het nieuwe spijsoffer, de twee beweegbroden als de eerstelingen van de tarweoogst, het uitgebreide

brandoffer van zeven gave éénjarige schapen, één jonge stier en twee rammen, en dan nog een zondoffer van één geitebok en de twee eenjarige schapen van het vredeoffer. En dan dat bijzondere ritueel van het beweegoffer: de belijdenis van de totale afhankelijkheid van de God der vaderen, die zijn hand weer geopend had over zijn volk en leven gaf in de voortgang der oogsten. Geprezen zij de Heilige. Dat zouden ze reciteren. Ja, daar leefde mijn vader op. Hij moest er bij zijn. Hij wilde alles mee maken. Opgenomen in de kring van de duizenden vromen, die daarvoor ook naar het tempelplein gekomen waren. Daarvoor woonde hij nu in Jeruzalem. Hij wilde het voelen, de nabijheid van de Almachtige, de sfeer van het Heilige, de rituelen van de tempel. Ze bepaalden het ritme van zijn leven, de maat van zijn polsslag. Hij was er zo gelukkig mee. En ik voelde me meegetrokken in de gang van de oude liturgie. Iets van die vrome vlam van hem sloeg op me over.

Een klap

En toen het tempelplein alsmaar voller liep en het grote ritueel van de tempel al bijna zou beginnen, klonk er ineens een klap. Een donderslag leek het wel. Het viel van boven op ons neer. Het was het gebulder van een wind, een orkaan, maar er bewoog niets. Ik zie nog hoe mensen hun handen tegen hun hoofd sloegen in een instinctief gebaar om zich te beschermen tegen rondvliegende voorwerpen. Want dat was het waar je ogenblikkelijk aan dacht. Je weet hoe dat gaat: als zo'n valwind ineens neerkomt wordt alles wat los en vast zit de lucht in geslingerd. Maar je zag niets. Het werd niet eens donker. Er was alleen maar dat geluid. Het kwam ook niet dichterbij. Dat was geen wind. Het leek er alleen maar op. Wat was het dan? D'r kwam beweging in de massa. Daar moesten ze meer van weten. Want dit was echt niet meer iets waar je zo maar aan voorbij kon gaan. Ik werd met de massa meegetrokken de

kant van het geluid op. Dat bulderde maar door en er bewoog nog steeds niets. We kwamen bij een gebouw. Daar kwam het vandaan. Een gebulder als van wind, dat daar maar steeds in één van die vertrekken bleef. Angstaanjagend eigenlijk.

Vuur

En toen we dicht genoeg bij gekomen waren, zagen we vuur. En niet een beetje. Dat hele vertrek in lichterslaai, leek het wel. Eén bonk vuur. En je zag nota bene ook nog mensen in dat huis. Ze maakten niet eens aanstalten om weg te rennen. Het was allemaal hoogst merkwaardig. Want dat vuur verdeelde zich. Ik weet niet meer hoe ik het anders moet zeggen. Maar zo was het: het was net alsof die ene grote vuurzee uit elkaar viel en toen al die mensen één voor één in vlam zette. En daar bleven die mensen helemaal rustig onder. Ze stonden stuk voor stuk in brand leek het wel, maar je rook niks en je hoorde geen geschreeuw. Dat was niet meer normaal. Mensen die in brand stonden en er verbrandde niets. Ik weet nog hoe mijn vader daar verstard naar stond te kijken. Hij trok wit weg. Hij stond te trillen op zijn voeten. Hij keek maar en keek maar. Om hem heen begonnen mensen te roepen en te schreeuwen, maar hij stond daar maar en keek. Het was alsof hij zijn ogen opentrok, om nog beter alles te zien. De gloed van het vuur lichtte op in zijn ogen. En ik hoorde hem stamelen: Mozes, Mozes, Mozes.... En meer zei hij niet, hij herhaalde maar steeds dezelfde naam. En toen hoorde ik hem een zin zeggen die ik zo vaak had gehoord in de synagoge: doe uw schoenen van uw voeten want de plaats waarop gij staat is heilige grond.... En dat herhaalde hij maar, als in trance. En pas veel later heb ik het begrepen: Hij zag de Heilige. Zoals Mozes eens in de woestijn. Hoe vaak had ik het verhaal gehoord over die woestijnstruik die in brand stond en niet verbrandde! De Almachtige was op die plaats. Het was onbeschrijfelijk. Het was als het visoen van Ezechiël. Wat had ik die woorden vaak gehoord. De verschijning van de Almachtige in onbeschrijfelijke aanduidingen: het was iets als..., het had de gedaante van..., het leek op ... Ja hij zag het toen. En hij heeft het er later nog vaak over gehad: het was voor hem de vervulling van zijn ideaal. Was hij niet naar Jeruzalem gegaan om de verschijning van de Almachtige daar af te wachten? Had hij daar niet alles op gezet? En toen stond hij daar en hij zag het. En hij voelde het. En hij stamelde. En elke keer als hij het er later in zijn leven nog eens weer over had, raakte hij in verwoering. Toen had de Almachtige hem de weg gewezen.

Gods daden

Het heeft al met al niet eens zo heel lang geduurd. Ineens hield het geluid van de wind op. En het vuur verdween. Gedoofd werd het

niet, langzaam uitgaan en bij rokende gebinten achterblijven was het nog veel minder. Het hield op, precies zo als het gekomen was. Het was er gewoon niet meer. En toen kwamen die mensen naar buiten en ze begonnen te spreken. Ik heb ze zelf gehoord. Ik stond perplex. Het was alsof ik in Alexandrië stond. Ik hoorde Egyptisch spreken. Oude woorden, die ik anders alleen maar in de synagoge had gehoord in de heilige taal. Het was net alsof de liturgie van de tempel zich verlegd had naar deze plek. Want het was de poëzie van de oude liederen, het waren de woorden van de oude profeten. Het waren de lofzangen van Israël, de grote daden van God werden bezongen. Maar het volstrekt nieuwe was, dat het nu gebeurde in het Egyptisch. Dat was eenvoudig onbestaanbaar in de synagoge van Alexandrië en het kon al helemaal niet in de tempel van Jeruzalem. Stel je voor: in Jeruzalem, bij het altaar, op het tempelplein! Daar werd de God der vaderen alleen in de taal der vaderen geprezen. Want was het niet die ene stad die God had uitgekozen? En riep Hij de zijnen niet om zich heen in die ene heilige stad? En was het volk van Abraham niet het enige volk dat Hij zijn eigen zoon noemde? En was niet juist dáárom mijn vader met z'n gezin teruggekeerd naar deze Plek? Ja, ik stond perplex. Het was alsof de grond onder mijn voeten bewoog. De basis wankelde. Wat was dit? Ik hoorde nog andere talen ook en ieder keek er van op. Er waren veel meer mensen zoals mijn vader: overal vandaan, teruggekeerd naar de Stad. Alle landen waren daar toen vertegenwoordigd. En ze waren allemaal op weg geweest naar Kajafas en de priesters in de tempel. Daar zouden ze straks rondom de feestoffers de zangen van de tempel aanheffen: allemaal in de heilige taal. Daar zouden ze hun bijval betuigen rondom het altaar in de eeuwenoude liturgie. En nu dit: Gods grote daden in alle talen van de wereld, zijn grootheid uitgezongen op internationaal niveau, hier in dit gebouw. Alsof ieder wel thuis had kunnen blijven. Alsof het niet meer nodig was om voor deze heilige lofzangen naar Jeruzalem te gaan. Het gebeurde allemaal heel ordelijk. Je kon alles goed verstaan. Die mensen waren niet dronken. Dat werd wel hier en daar geroepen, maar dat was klinkklare onzin. Die mensen wisten precies wat ze zeiden. Ze waren heel goed bij hun verstand. Ze spraken hardop en schreeuwden niet. Er was geen roes, en geen extase. Ieder kon de woorden in zijn eigen taal verstaan. Dronkemansgepraat is gelal. Als er zo'n grote groep mensen tegelijk te veel op heeft, en als ze allemaal door elkaar gaan schreeuwen, verstaat geen mens er meer één syllabe van. Maar ik heb alles kunnen volgen. De grote daden van God. In het Egyptisch, en Latijn, en Grieks, in de taal van Parthen, Elamieten en Mesopotamiers, en je kunt het zo gek niet bedenken of het werd gehoord. En al die mensen deden mee. Wel honderdentwintig! Elk op zijn beurt.

De grote daden van God

Ik hoorde ze spreken over de schepping, over de uittocht uit Egypte, over het optreden van God vroeger en later, de terugkeer uit de ballingschap, over de redding die God beloofd had, en die Hij vervuld had. Over de open hemel. Ik heb in al die verhalen steeds weer één naam opgevangen: de naam van Jezus. En daar had ik m'n vader ook over gehoord, nog maar een paar maand geleden. We waren toen nog maar net in Jeruzalem aangekomen. Er was van alles om die Jezus te doen geweest. We vielen er om zo te zeggen midden in. Vader praatte er opgewonden over. De hele stad had op zijn kop gestaan. Hij was als lasteraar veroordeeld en als oproerkraaiër terechtgesteld. Een wonderlijk man, de ene week nog met de hele stad op zijn hand, maar een week later weggehoond. Een volksverleider. De hele stad had hem uitgekotst tenslotte. Aan het kruis met hem. Allerverschrikkelijkst. Toch zijn verdiende loon. Hoe wreed ook. Te wreed eigenlijk voor de wetten van God. Maar ja, de executie was tenslotte een daad van de Romeinen. Er deden wel wonderlijke verhalen over hem de ronde. Zelfs na zijn dood. Maar je nam zijn naam niet meer in de mond! De naam van een vervloekte! En nu stonden die mensen daar over hem te spreken als de laatste in de rij van de grote daden van God; als degene in wie God de redding gegeven had van de zonden; als degene die de weg naar God had geopend; als degene die de vervulling was van alles wat God beloofd had sinds Abraham.

Een preek

En toen stond er één man op. Nee, er stonden er twaalf tegelijk op en het werd heel stil. Twaalf: dat was het getal van de twaalf stammen van Israël. Het was net alsof ze daarmee wilden zeggen, dat wat daar gebeurde betekenis had voor alle twaalf verstrooide stammen van Israël. Sterker nog: alsof de geschiedenis van de twaalf stammen op die plek werd voortgezet. En juist die duizenden die op het geluid van de wind waren afgekomen, voelden dat scherp aan: waren zij immers niet de vertegenwoordigers van die twaalf verstrooide stammen? Uit alle landen vandaan bijeengeraapt en nu samen met al die Jeruzalemmers? Hier ging wat gebeuren: hier werd 'Israël' aangesproken.

Eén van die mensen hield een toespraak. Die sloeg in als een bom. Hij gebruikte de heilige boeken, hij citeerde psalmen en profeten, hij verklaarde de vreemde gebeurtenissen van die dag. Het waren allemaal bekende woorden. En ze werden ook gezegd in de bekende taal: iedereen verstond dat. Het was een geweldig betoog: helder, simpel, vlijmscherp; in één woord: onweerlegbaar. Dat wat daar gebeurd was, kwam regelrecht van God. Hij was daar. De Almachtige. Als de wind van boven. Als het

vuur van Mozes. Als de Almachtige van de Sinai. Daar in dat gebouw. En niet in de tempel. En daar riep Hij de verstrooide stammen van Israel om ze te zeggen, dat de Jezus de lang verwachte Messias was, die Jezus die zij hadden gekruisigd. Dat was de laatste zin van zijn toespraak. Een weerhaak! Scherp als een scheermes! Dus dát was het! Hier verscheen de Almachtige. En hier wees Hij vanuit de hemel zijn Gezalfde aan. Hier wees Hij de weg. Eens voor altijd. Ik heb het nooit vergeten. Ik zie nog mijn vader ineenkrimpen alsof hij een hartverlamming kreeg. Want hij had meege-schreeuwd: kruisig hem. Hij was de leiders blindelings gevolgd. Hij had staan spotten bij het kruis. Hij was mee schuldig. En nu viel zijn leven in puin. Was hij dáárvor naar Jeruzalem gekomen, had hij daar een leven lang voor gewerkt om de Messias te kruisigen? En hij had het niet geweten! Hij kromp ineen. Waar moest hij dan blijven? Ik heb het nooit vergeten, hoe hij daar stond: een gebroken man, die alles uit handen geslagen werd door één toespraak, die zo scherp was als een dolk. En die bang werd voor het vuur van de Almachtige en zijn Messias, dat hem zou verteren.

De gemeente

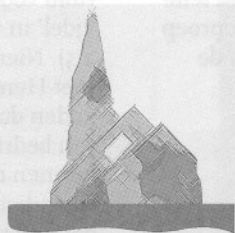
Ik zie nog de tientallen, de honderden, duizenden zelfs. En totale schrik. Ontredde. De angstige vraag: wat moeten we dan nu doen? Waar moeten we blijven? Al die vrome mannen, die de Almachtige kenden en hem vreesden. Hoe vaak heb ik als kind de geschiedenis van Korach, Dathan en Abiram gehoord, voor wie de aarde zich opende, toen zij tegen Mozes in opstand kwamen. Wat is er dan te verwachten voor hen die tegen de Messias zelf in opstand gekomen zijn? En ik herinner me wat er tegen hem gezegd werd. Het was zo simpel en tegelijk zo totaal, het was zo allesomvattend en tegelijk zo dicht bij: aanvaard deze Jezus als HEER en als Messias, erken je afhankelijkheid van Hem om bij het volk van God te kunnen horen, wil eenvoudig de reiniging die je nodig hebt om met God te leven, van Hem aanvaarden. Ja dat is een totale verandering van denken. Je komt er ook mee te staan tegenover de leiding van de tempel even verderop. Maar hier gaat het werk van God verder. En als je daarbij wilt horen, moet je hier komen: bij de gemeente die Hij vergadert, de verstrooide stammen van Israël. Hier gaat de lijn van Gods grote daden verder. Hier is het kruispunt. En de handwijzers zijn gezet: ze wijzen je de weg. Eens voor altijd. Hier komt tot realiteit wat God heeft beloofd door de profeten. Hier is Hij zelf en hier leert Hij de zijnen leven in zijn gemeenschap. Hier is de Messias en hier is de Geest die beloofd is. En wie zich hier bij voegt, die deelt in al die geweldige dingen van de gemeenschap met Hem.

Overgave

En toen gebeurde het: ik zie het nog, dat mijn vader zich boog en zich overgaf en totaal overweldigd koos voor die Jezus die hij meegekruisigd had. En aan zijn hand ben ik meegegaan. Ik heb het pas later veel beter begrepen, wat er toen gebeurde. Maar het heeft mijn leven bepaald. Toen is mij de weg gewezen. En ik ben er nooit meer van los gekomen. Ik heb nooit weer zoiets meegemaakt. Die ene verschijning van de Almachtige was ook duidelijk genoeg. Herhaling van dat windgeluid of van dat vuurgeweld nodig? Onzin. Als eenmaal de weg gewezen is, kan ieder die gaan. Handwijzers zet je niet om de zoveel kilometer; ze staan op het kruispunt. En dat is genoeg. En herhaling van die vreemde talen? Waarom? Ze waren op dat moment de openbaring die precies aangaf, dat er iets nieuws begonnen was, namelijk de uitbreiding van Gods werk op wereldniveau. En dat was precies wat we op dat moment moesten weten. Sinds die dag kan ieder dus weten, waar de gemeente van God is:

daar waar men zich wassen laat op de naam van Jezus Christus. En ieder kan sinds die dag ook weten, dat de Almachtige dáár de Geest geeft die hij van oude tijd aan zijn volk beloofd heeft. Dus moet ieder daar naar toe. Naar zijn gemeente. Mijn vader ging. En hij nam ons mee. Het heeft m'n leven bepaald. Achteraf zie je de lijnen lopen. Toen kreeg ik de Geest. Zonder herhaling van dat windgeluid en dat vuurgeweld en ook zonder te spreken in vreemde talen. En ieder die de boodschap van die gebeurtenis opvolgt, weet nu waar en hoe je mag gaan delen in de gave van de Geest. Ja, d'r zijn dingen in je leven die je nooit meer vergeet. Onuitwisbaar kunnen indrukken zijn. Ze kunnen bepalend zijn voor je hele verdere leven. Op het moment dat ze je overkomen besef je dat nog niet zo. Maar terugkijkend zie je dat. En dan merk je ook wat precies de bedoeling was.

Ds J.T. Oldenhuis is predikant van de Gereformeerde Kerk te Groningen-Helpman

uit de kerken

Beverwijk – Beroepen: kandidaat A. Koster te Den Haag

Zaandam – Beroepen (in combinatie met de NGK): E.J. van den Bos te Noardburgum

Uithuizen – Beroepen: A.G. Bruijn te Stadskanaal

Hilversum – Bedankt voor beroep: G.H. Hutten te Franeker-Sexbierum

Bilthoven – Dr M.J. Arntzen was op 4 juni zestig jaar predikant. Hij stond vanaf 1944 in Oegstgeest-Morsch-Rijndijk (synodaal Gereformeerd), vanaf 1948 in Anna Jacobapolder en vanaf 1952 in 's-Gravendeel. Sinds 1971 was hij Nederlands Gereformeerd predikant te Breukelen en vanaf 1975 stond hij als vrijgemaakt Gereformeerd predikant te Hattem, waar hij in 1979 met emeritaat ging.

Maastricht - Op 12 juni zal de gemeente in Maastricht geïnstitueerd worden. Om 11.00 begint de dankdienst, waarna de officiële instituering plaatsvindt. In de namiddag is er een interactieve workshop met prof. M. te Velde. Info: www.kerkmaastricht.nl of Bertus de Witt 043-363 0 378. Belangstellenden zijn hartelijk welkom.

De eerste aanzet tot het stichten van een gemeente in Maastricht werd gegeven door een haalbaarheidsstudie uitgevoerd door de Theologische Universiteit uit Kampen onder regie van prof. Te Velde. Dat was in 1992. De eerste kerkdienst was 10 september 1995. Vanaf 1998 is er een volledige wijkkraad, die onderdeel uitmaakt van de Gereformeerde Kerk Brunssum-Treebeek. In dat jaar wordt de gemeente ook verdeeld in buurtkringen om de onderlinge geestelijke zorg te stimuleren. In 1999 besluit de synode het werk in Maastricht financieel te steunen. Dit stelt de gemeente in wording o.a. in staat predikant Jacob Glas te beroepen (2001) en andere investeringen te doen die horen bij een wervende gemeente. Maastricht kenmerkt zich door een sterk accent op gemeenschapsvorming via buurtkringen en door veel aandacht voor evangelisatie als basis van waaruit de gemeente van Christus zou moeten groeien. Dat laatste is sinds de komst van ds. Glas versterkt ingezet door gemeenteleden te trainen in het persoonlijk getuigen over wat Jezus Christus in hun leven gedaan heeft. Nu de instituering een feit wordt denkt de gemeente na over voortgaande gemeentestichting op een andere plek, hetzij in Maastricht zelf of in een stad in de buurt. De dochter moet op haar beurt weer moeder van een nieuwe gemeente worden, als de Here dat geeft.

Geloofs- cultuurtaal

'Wie altijd in de spiegel ziet en zich met schoonheid vlijt, die kent de ware schoonheid niet, maar jaagt naar ijdelheid.' Dit aloude gezegde tekent nog steeds de meest gangbare betekenis van ijdelheid: een hoge dunk hebben van zichzelf, met zichzelf ingenomen zijn. Deze ijdelheid gaat vaak samen met een hunkering naar bewondering.

Het 'ijdelheid der ijdelheden' uit het boekje Prediker is spreekwoordelijk geworden onder gelovigen. Meestal ter aanduiding van zaken of dingen die veel aandacht opeisen, maar in feite nietig zijn. In het derde gebod klinkt de oproep Gods Naam niet ijdel te gebruiken, dit in de betekenis van lichtvaardig of nutteloos.

Vertalingen/woorden

De woorden voor ijdelheid in het Hebreeuws zijn *sjaw* (nietig) en *hebel* (ademtocht), dat ook vaak weergegeven wordt met nietig, vergankelijk of vruchteloos. De eerste mens die stierf droeg de naam Abel (= *hebel*). Het merendeel van de vindplaatsen wordt aangetroffen in Prediker, naast *reot roeach* (najagen van wind). In het Grieks zijn de woorden voor ijdel *mataios*, vruchteloos of leeg, en *kenos*, leeg, tevergeefs.

Betekenis in context

Voorbijgaand

Wat stelt een mensenleven nu eigenlijk voor tegenover de eeuwige God? Enkel ijdelheid: weinig of niets. De dichter van Psalm 39 doet deze verzuchting in een klacht om de moeite van het leven te begrijpen. Hij vraagt God hem ervan te doordringen hoe nietig hij is, onontkoombaar vluchtig. Het leven is als een ademtocht, als een briesje wind dat aan je voorbijtrekt (Ps. 39:6) en als een schaduw die voorbijgaat (Ps. 39:7; vgl. Ps. 144:4). Het is voorbij voordat je het goed en wel beseft. Zijn nietigheid moet de dichter ervan weerhouden om Gods doen en laten te bekritisieren. Want hij is zich ervan bewust dat de ijdelheid van een mens, in de zin van broze vergankelijkheid, ook samenhangt met zijn ongerechtig-

heid (Ps. 39:12). Met deze klacht wil hij zijn hoop vestigen op God en diens compassie wakker roepen.

Vanwege het vluchtige karakter van een mensenleven heeft het geen enkele zin om op geld of goed te vertrouwen. Vroeg of laat ontvallen een mens zijn bezittingen (Ps. 62:11). Of mensen nu arm zijn of rijk, ze zijn lichter dan een ademtocht, als God ze gaat wegen (Ps. 62:10).

Bedrieglijk

De profeet Jeremia verbaast zich erover hoe het volk Israël de omgang met hun God heeft ingeruild voor andere goden. Hij noemt die goden 'ijdel' in vergelijking met de levende God (Jer. 2:5). Niemand kan Hem betichten van onrecht, met Hem kom je nooit bedrogen uit. Andere goden daarentegen zijn ijdel, in de betekenis van bedrieglijk, dus nep. In de verbeelding kunnen die goden heel wat lijken, door de levendige voorstelling (vgl. Jer. 10:1-15). Maar dat blijkt een illusie, want in werkelijkheid stellen ze niets voor. Ze brengen een mens geen enkel voordeel. Nietsnutten zijn het, zonder inhoud, voos, leeg en hol. Wie achter deze goden aanloopt, bedriegt zichzelf. Hem is uiteindelijk hetzelfde lot beschoren. Zijn leven loopt op niets uit (Jer. 2:5).

Paulus en Barnabas maken die vergelijking ook in een confrontatie met mensen die andere goden dienen (Hand. 14:15). Zij roepen op zich om te keren tot de levende God, de Schepper die de wereld voortdurend in onderhoud heeft. En zich af te keren van de ijdele godsdienstige activiteit, die veel oproept, maar in werkelijkheid niets voorstelt. Schijn bedriegt.

Doelloos

De Naam van God is van grote waarde. Zijn Naam kan duiden op zijn eigennaam (JHWH) of op zijn reputatie. Misbruik van die Naam neemt Hij hoog op en laat Hij niet ongestraft (Ex. 20:7). Ijdel gebruik betekent dat zijn Naam in de mond genomen wordt voor een nietig doel. Hij tilt zwaar aan lichtvaardig gebruik van zijn Naam, omdat het Hem zelf raakt.

Teleurstellend

Alles is ijdelheid, toppunt van ijdelheid, lucht en leegte, zegt de Prediker (Pred. 1:2). Er is veel verschil van mening over de betekenis van deze uitspraak. Sommigen benadrukken dat Predi-

ker hiermee wil beweren dat het leven zinloos is, leeg en absurd. Anderen stellen dat vooral het vluchtige karakter van het leven is omschreven, omdat hij bij herhaling oproept van het leven te genieten. Gods werk wordt nooit op die manier aangeduid. Over het algemeen is men het erover eens dat in deze uitspraak teleurstelling doorklinkt over de gebrokenheid van het leven. Het leven gaat ook vaak anders dan men had verwacht. Mogelijk heeft Prediker een toespeling gemaakt op de naam van Abel (= hebel), de eerste mens die stierf en daardoor niet aan zijn doel kon beantwoorden.

De alomvattende uitspraak van Prediker keert terug bij Paulus, als hij stelt dat heel de schepping, mens en dier, de flora en de fauna, onderworpen is aan de vruchteloosheid (Rom. 8:20). Omdat de mensen niet beantwoordden aan hun doel, doordat zij als onafhankelijke schepselen de band met God hadden verbroken, moet heel de schepping daaronder lijden. Dat komt o.a. hierin uit, dat de mens zijn leefomgeving misbruikt voor zichzelf. Dit is rond uit teleurstellend. God zelf heeft dat juk van niet-tot-zijn-doel-komen opgelegd, maar zal zijn schepping daar eens van bevrijden (Rom. 8:21).

Tevergeefs

Het is aan God te danken, wanneer een mens kan genieten van de inspanningen die hij heeft geleverd (Pred. 5:18). Maar het roept veel vragen op als God iemand die een vermogen heeft opgebouwd, niet in staat stelt ervan te genieten. En als er dan ook nog eens een vreemde van de resultaten profiteert. Ijdelheid geeft dan een bron van frustratie weer en komt voor naast bitter lijden (Pred. 6:2). Wat heeft een mens nou helemaal zwoegend tot stand gebracht? Wat levert het goedbeschouwd op? Het is ijdelheid en najagen van wind (Pred. 2:17). De moeite is hier, dat een mens het resultaat van zijn bezigheden vroeg of laat moet achterlaten aan iemand van wie hij niet weet of die er wijs of dwaas mee omspringt. Iemand kan er misbruik van maken of ermee aan de haal gaan, terwijl hij of zij er zelf niets voor heeft gedaan. Ijdelheid krijgt hier de betekenis van tevergeefs, ineffectief, even doelloos als achter de wind aanjagen. Ongrijpbaar ook, niemand heeft het effect van zijn bezigheden in de hand. Wie zal de vruchten plukken van wat een mens moeitevol tot stand heeft gebracht (Pred. 2:17-19)?

Door de opstanding van Jezus Christus uit de doden wordt alles anders. Hij doet de vergankelijkheid teniet. Zelfs de menselijke inspanningen hebben uiteindelijk effect over de grenzen van de dood heen. Uw arbeid is niet vergeefs in de Here, zegt Paulus (1 Kor. 15:58). Gelukkig zijn zij die in verbinding met de Here sterven. Ze mogen rusten van hun moeiten en hun werken volgen hen na (Op. 14:13).

Absurd

Het is niet eerlijk! Een slecht mens, die als een schurk heeft geleefd, krijgt een eervolle begrafenis. Terwijl een rechtvaardige in stilte buiten de stad wordt begraven. Ook deze situatie kenmerkt Prediker als 'ijdel' (8:10). Een rechtvaardige die rekent met God, krijgt onrecht te verduren en iemand die zich aan God noch gebod stoort, wordt geen strobreed in de weg gelegd (Pred. 8:14; vgl. 7:15). Is dit niet de omgekeerde wereld? De teleurstelling komt hier tot uiting in onbegrip, waarbij ijdelheid meer de betekenis krijgt van absurd of bizar.

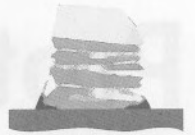
Leeg en van God los

Een bestaan zonder God is leeg. Leven met Christus is zinvol. Paulus plaatst twee levensinstellingen tegenover elkaar (Ef. 4:17-24). Ijdelheid van denken getuigt van een leeg en hol leven, waarbij het draait om het eigen ik, en bevrediging van eigen begeerten en verlangens. Hij omschrijft dit nader als: verduisterd in het verstand, geen oog hebben voor Gods aanwezigheid. Vervreemd van een leven met God, ontwend aan wat God vraagt en geeft. Maar ook onwetend leven, geen besef hebben van wie God is. En tenslotte: verhard in het hart, afgestompt leven, ongevoelig voor wat God goed en kwaad vindt. Iemand met zo'n instelling heeft geen band met God, hij is losbandig of bandeloos. Daartegenover staat dat een leven met Christus voldoening geeft. Een mens komt pas goed tot zijn recht in verbinding met Hem. Hij brengt een mensenleven weer tot zijn doel.

Waarde

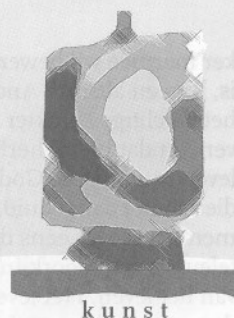
Ijdelheid kan heel het bestaan typeren en een levensgevoel omschrijven. Het leven is vluchtig, onbestendig en van tijd tot tijd onbegrijpelijk teleurstellend. Het menselijk bestaan is als een ademtocht, nietig en voorbij voordat je het weet. Ijdel kan ook aangeven dat iets niet tot zijn doel komt en duidelijk niet aan de verwachtingen beantwoordt. Wat mensen tot stand brengen, is niet blijvend. Een ander kan, frustrerend genoeg, met moeitevol verkregen resultaten aan de haal gaan. Ijdelheid wordt alleen gebruikt ter aanduiding van het menselijk bestaan, menselijke ervaring en menselijke bezigheden en realiteiten. Gods werk wordt niet als ijdel gekenmerkt, omdat Hij altijd en eeuwig Zichzelf is en een mens met Hem nooit bedrogen uitkomt. Andere goden daarentegen stellen teleur en vormen een illusie, omdat ze leeg zijn en geen inhoud hebben. Een leven-van-God-los kan worden getypeerd als ijdel, omdat het geen voldoening geeft en uiteindelijk op niets uitloopt. Vertrouwen op God echter zal nooit leiden tot ijdele hoop. De opstanding van Jezus Christus uit de dood bewerkt dat geen menselijke inspanning tevergeefs is, in verbinding met Hem.

Ds E. Brink is predikant van de Gereformeerde Kerk te Waddinxveen

Deze bijdrage zal, evenals die van de vorige week over Nederigheid, opgenomen worden in het Woordenboek voor bijbellezers, onder redactie van Ab Noordegraaf, Stefan Paas en Arie Zwiep, een nog te verschijnen uitgave van Boekencentrum, Zoetermeer 2004 (ca 600 bladzijden; ISBN 90 239 1204 7)

Protestanten in Sint-Petersburg

Op 16 april 1702 tekende tsaar Peter de Grote van Rusland een decreet waarin hij alle buitenlanders vrije toegang tot zijn land gaf en hen bovendien vrijheid van godsdienst garandeerde. Dertien maanden later begon hij met de bouw van zijn nieuwe rijkshoofdstad Sint-Petersburg. Deze twee gebeurtenissen legden de basis voor een meer dan twee eeuwen durende aanwezigheid van de Nederlandse Hervormde Kerk in die stad. Het Museum Catharijneconvent in Utrecht wijdt er een tentoonstelling aan.

J.M. de Jong ■

houten kerkje

Peter de Grote (1672-1725) begon vanaf 1694 met een snelle europeanisering van Rusland. Naast zijn militaristische belangstelling interesseerde hij zich ook voor techniek, voornamelijk zeevaart en scheepsbouw. Enerzijds mengde hij zich met zijn legers in de strijd om de macht in Noordoost Europa. Hij voerde oorlog onder andere met Zweden en bezette de landen langs de Baltische Zee. Daarmee bereikte hij de aansluiting van Rusland met de Oostzee, een belangrijke Europese handelsroute. In dat kader past ook de stichting van zijn nieuwe hoofdstad, Sint-Petersburg, in 1703. Anderzijds schiep hij een klimaat van openheid, zodat er zich veel buitenlanders in die stad vestigden. Daarmee groeide de stad uit tot een belangrijk handelscentrum. In 1697 bezocht Peter de Grote Nederland, op zoek naar kennis over de scheepsbouw. Hij verbleef kort in Zaandam en leerde het scheepstimmervak op de werf van de Verenigde Oostindische Compagnie op het Amsterdamse Oostenburg.

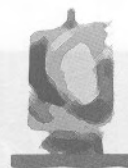
De Russische vorst nodigde onder andere ook vele Nederlanders uit om mee te komen bouwen aan zijn nieuwe stad. Zij vormden daar een hechte gemeenschap die kon beschikken over eigen woningen en winkels. Al in 1704 werd in Sint-Petersburg een protestantse gemeente gesticht. Het was de vice-admiraal van de Russische marine, het voormalige lid van de Amsterdamse admiraliteit, Cornelis Cruys (1657-1727) die begon met huisgodsdienst oefeningen. Kort daarna liet hij een houten kerkje op zijn eigen erf neerzetten, waar protestanten van allerlei soort uit diverse Europese landen samen diensten hielden. Doordat de stad snel groeide en daarmee ook het aantal buitenlanders, ging men zich steeds meer kerkelijk organiseren op basis van de eigen taal. In 1717 werd zo de Gereformeerde kerk van Sint-Petersburg geïnstitueerd.

koophandel

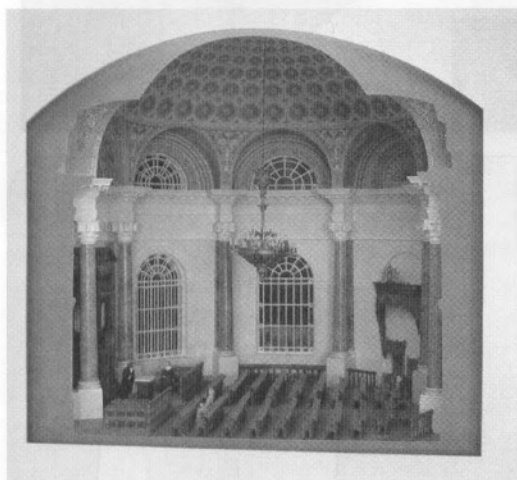
Vanaf het begin van de 18^e eeuw trokken veel Nederlanders naar de tsarenstad, niet alleen per schip maar vaak ook over land. De reis per koets was zwaar en duurde meer dan veertien dagen onafgebroken reizen. Onder hen waren veel kooplieden uit het Overijsselse Vriezenveen, die vanwege hun passie voor de handel met Rusland Ruslui werden genoemd. Jongeren die op reis werden gestuurd moesten minstens vijf jaar in Sint-Petersburg blijven. Pas als ze grondig een vak geleerd hadden konden ze terugkeren. Veel van deze ondernemende Nederlanders verloren hun hart aan de nieuwe stad aan de rivier de Neva, geïnspireerd op tsaar Peters grote voorbeelden, Amsterdam en Venetië. Ze bleven er hun hele leven, hun kinderen groeiden er op en trouwden met Russische meisjes. In 1834 bouwden de Hollanders een geheel nieuwe kerk in neoclassicistische barokstijl en daarbij een groot aantal winkels en woningen, onder andere voor eigen kooplieden. Een aantal families ging geheel op in de Russische samenleving en bleef er zelfs na de Revolutie van 1917 wonen. De bezittingen van de Hervormde Gemeente werden uiteindelijk voor een groot gedeelte geroofd of in beslag genomen door de communistische machthebbers. Bijna alle Nederlanders vertrokken en in 1927 werd hun kerkgebouw een poppentheater.

maquettes

De tentoonstelling in het Museum Catharijneconvent roept de herinneringen op aan deze bijzondere betrekkingen tussen Rusland en Nederland. De geschiedenis van de in Sint-Petersburg levende Hollandse families komt tot leven aan de hand van overgeleverde verhalen, oude boeken en documenten, historische prenten en schilderijen, textiel en porselein. De vormgeving van het gebouw van de Hollandse kerk is te zien aan de hand van enkele

Maquettes van interieur en exterieur van het kerkgebouw van de Hollandse kerk in Sint-Petersburg, 1838. Vervaardigd door het Russische Staatsinstituut voor Architectuur, 2001. Eigendom van de Theologische Universiteit Kampen (Oudestraat).

maquettes. Het complex uit 1834 bestaat nog en vormde in 2002 het decor voor de eerste versie van deze tentoonstelling. Het archief van de Hollandse kerk is bewaard gebleven maar was tot voor kort niet bekend.

Op de expositie liggen kerkelijke documenten in het Nederlands, Duits en Russisch. Uit een grote maquette van de kerk klinkt laat 18de eeuwse psalmgezing. Natuurlijk zijn er nogal wat kaarten en prenten van Sint-Petersburg te zien, die een goed beeld geven van de allure van deze beroemde stad. Historisch materiaal van diverse Vriezenveense families als Harmsen, Jansen, Ten Cate en Kruijs maakt het beeld compleet.

N.a.v. tentoonstelling *Nederlanders en hun kerk in Sint-Petersburg 1704-1927; herinneringen aan avonturiers*, te zien in Museum Catharijneconvent te Utrecht, tot 11 juli 2004. Website: www.catharijneconvent.nl. Catalogus: tweetalig (Russisch/Nederlands), samengesteld door P.N. Holtrop e.a. voor de expositie van 2002 in Sint-Petersburg. 136 blz., rijk geïllustreerd. Prijs € 10,-.

Museum Catharijneconvent geeft een beeld van de christelijke kunst- en cultuurschiedenis van Nederland en de invloed van die geschiedenis op onze samenleving. De collectie omvat kunstvoorwerpen zoals boeken, schilderijen en beeldhouwwerken van de Middeleeuwen tot nu, van rooms-katholieke en protestantse oorsprong.

Sinds de opening van het museum in 1979 is er nogal wat veranderd in de maatschappij. Veel mensen kenden zo'n 25 jaar geleden de belangrijkste verhalen uit de bijbel en de daarbij behorende christelijke feestdagen. Vandaag de dag is dat echter niet meer vanzelfsprekend. Ook de manier waarop bezoekers willen kijken en leren is de afgelopen decennia ingrijpend veranderd. De presentaties van het museum worden daarom aangepast aan de wensen van de tijd. De komende jaren realiseert het museum een nieuwe inrichting van de vaste collectie en enkele noodzakelijke bouwkundige aanpassingen.

Als gevolg daarvan is de vaste collectie tot voorjaar 2006 niet te zien. Het museum blijft wel open en zorgt voor een continu aanbod van tijdelijke tentoonstellingen. Op dit moment zijn dat, behalve de tentoonstelling *Nederlanders en hun kerk in Sint-Petersburg*, een presentatie over *750 jaar Domkerk* (tot 26 september 2004) en een expositie *Ikonen: het goddelijke verbeeld* (tot 29 augustus 2004).

Kostbaarheden

beter verzekerd

Donatus verzekert kerken, al meer dan 150 jaar. Maar wist u dat we ook speciale verzekeringsproducten voor kerken hebben? Bijvoorbeeld voor vrijwilligers, ramen, inventaris, aanstraalverlichting, enzovoort. Als onderlinge verzekeringsmaatschappij houden we de premies laag. Sterker nog, we restitueren zelfs een groot deel. Nog geen speciale kostbaarhedenverzekering van Donatus? Vraag een vrijblijvende offerte aan.

Postbus 500, 5240 AM Rosmalen
info@donatus.nl www.donatus.nl
tel. 073 - 5221700

donatus

OPNIEUW VERKRIJGBAAR:

DOOPKAARTEN

met passende bijbelteksten in luxe uitvoering

Verkrijgbaar bij:

Scholma Druk, Postbus 7, 9780 AA Bedum
tel. 050 3013636, email: secretariaat@scholma.nl

ik heb u
bij uw naam
geroepen
gij zijt mijn

KERNREDACTIE:

Drs G.J. van Middelkoop,
Prof. Dr B. Kamphuis

OVERIGE REDACTIELEDEN:

Dr E.A. de Boer, Drs A.L. Th. de Bruijne, Drs I.D. Haarsma, Prof. Dr. G. Kwakkel, Drs B. Luiten, Drs K. de Vries, J. Westert.

MEDEWERKERS:

J.J.D. Baas, Drs E. Brink, J.M. de Jong, Drs A.S. van der Lugt, Dr J. Smelik, Drs H. Veldman

REDACTIE-ASSISTENT:

L. Heres, Wortmanstraat 628,
8265 AZ Kampen, tel. 038 3322740.
Alle stukken bestemd voor de redactie bij voorkeur per E-mail:
reformatie@wxs.nl, ingeval per post via Postbus 24, 8260 AA Kampen
Uitgever: Print Media bv, Bedum.

Technische Realisatie:

Scholma Druk bv, Bedum.

ADMINISTRATIE EN ADVERTENTIES:

Scholma Druk, postbus 7,
9780 AA Bedum.
Telefoon: 050 - 3013636.
Fax: 050 - 3012732
(o.v.v. Reformatie).
E-mail: reformatie@scholma.nl
Aanlevering advertenties in overleg.
ING Bank: 66.30.92.620

ABONNEMENTSPRIJZEN:

€ 49,00 per jaar
studenten € 36,50;
buitenland € 99,00
- abonnementsjaar loopt van
1 januari t/m 31 december

- opzegging van het abonnement dient 1 maand voor aanvang van het nieuwe abonnementsjaar schriftelijk op per mail te geschieden (voor 1 december)

Losse nummers € 1,20 (incl. Porto).

De Reformatie is op cassette verkrijgbaar bij de Chr. Blindenbibliotheek voor blinden en slechtzienden.

Tel. (0341) 565477.

ADVERTENTIES:

Prijs: € 0,45 per mm.
Contracttarief op aanvraag.

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen.

ISSN 0165-5191